

WSTĘP

Powiększający się dystans czasowy od zakończenia II wojny światowej idzie w parze z rosnącą liczbą wydawanych drukiem źródeł historycznych do tego okresu. Tę prawidłowość można zaobserwować zarówno w odniesieniu do historiografii światowej, jak i polskiej. Rozległość chronologiczna i geograficzna konfliktu z lat 1939–1945 sprawia, że jego dokumentacja jest olbrzymia i wciąż na edycję czekają przekazy źródłowe o znaczeniu podstawowym dla badań nad tym okresem. Wśród nich, jak się wydaje, na szczególną uwagę zasługuje materiał prezentowany w niniejszej publikacji. Jest to kalendarium czynności polityka i wojskowego, który odgrywał pierwszoplanową rolę w militarnych i cywilnych strukturach władz naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej w okresie przekraczającym 45 miesięcy (od 30 września 1939 r. do 4 lipca 1943 r.), a więc przez niemal dwie trzecie spośród niecałych 69 miesięcy konfliktu zbrojnego w Europie. Polityka – kluczowej postaci w strukturach państwa działającego w nader specyficznych, uchodźczych warunkach, ale równocześnie państwa, które brało udział w wojnie od pierwszego jej dnia. Okres ten przyniósł zasadnicze rozstrzygnięcia dla naszego kraju i narodu w zakresie polityki, ustroju, gospodarki i stosunków społecznych, do dziś rzutując nie tylko na kształt terytorialny państwa, ale też na mentalność jego obywateli, stosunek emocjonalny do wydarzeń odległych o kilkadziesiąt lat i wyborów dokonywanych przez poszczególne jednostki. Wszystkie te czynniki powodują, że dokumentacja poczynąń generała Władysława Sikorskiego w latach 1939–1943 posiada walor źródła szczególnego, dotyczącego newralgicznych wydarzeń na arenie międzynarodowej i wewnętrznej, jednocześnie widzianych w specyficznej perspektywie szefa rządu i sił zbrojnych państwa z terytorium pozostającym pod okupacją, a więc sprawującego swą władzę z oddali.

Warto przypomnieć, że polska historiografia po 1989 r. wzbogaciła się o wiele ważnych wydawnictw źródłowych dotyczących II wojny światowej. Należy tu przede wszystkim wspomnieć o niezwykle wartościowym i ambitnym przedsięwzięciu firmowanym przez Polską Akademię Umiejętności oraz Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, którego wynikiem jest wielotomowa publikacja protokołów posiedzeń rządów RP z okresu 1939–1945¹. Autorem drobiazgowego

¹ *Protokoły z posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. I: *Październik 1939–czerwiec 1940*, Kraków 1994; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. II: *Czerwiec 1940–*

naukowego opracowania tysięcy stron protokołów rządowych jest Wojciech Rojek. Pomocy w przygotowywaniu edycji źródeł udzielił mu Andrzej Suchcitz, który jest współautorem przypisów, zwłaszcza osobowych. Wspomniane wydawnictwo uznać można za wzorcowe, zarówno w zakresie przyjętych cezur chronologicznych, jak i w sposobie opracowania tekstu, zwłaszcza jeśli chodzi o prezentację lekcji tekstu źródłowego i jej wielorakich zniekształceń i poprawek. Wiele rozwiązań zaproponowanych przez profesora Rojka zostało zaadaptowanych na potrzeby niniejszej edycji dziennika czynności gen. Władysława Sikorskiego. Zważywszy, iż, według danych zawartych na karcie tytułowej *Protokołów posiedzeń Rady Ministrów*, stanowią one pierwszą z serii wydawnictw źródłowych dokumentujących okres II wojny światowej, można mieć nadzieję, że historycy uzyskają również dostęp do wydanego drukiem kompletu protokołów posiedzeń Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej i innych naczelnych agend państwowych funkcjonujących w latach 1939–1945, a następnie, być może, do analogicznych materiałów odnoszących się do powojennej działalności państwa polskiego na uchodźstwie.

Już obecnie nie brak publikacji źródłowych fragmentarycznie dokumentujących funkcjonowanie instytucji państwowych w tym okresie. Wśród nich na podkreślenie zasługują wydawnictwa dotyczące Komisji Spraw Ustrojowych przy Prezesie Rady Ministrów², Rady Narodowej RP³ oraz komisji ds. badania przyczyn przegranej Polski w wojnie obronnej 1939 roku⁴. Ukazało się też kilka wyborów różnorodnych źródeł poświęconych poszczególnym aspektom życia publicznego okresu II wojny światowej – od materiałów ukazujących funkcjonowanie władz cywilnych i wojskowych RP, poprzez enuncjacje programowe, aż do materiałów prasowych poświęconych działalności instytucji kulturalnych, oświatowych i religijnych⁵. Dysponujemy

czerwiec 1941, Kraków 1995; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. III: *Czerwiec–grudzień 1941*, Kraków 1996; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. IV: *Grudzień 1941–sierpień 1942*, Kraków 1998; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. V: *Wrzesień 1942–lipiec 1943*, Kraków 2001; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. VI: *Lipiec 1943–kwiecień 1944*, Kraków 2003; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. VII: *Maj–listopad 1944*, Kraków 2006; *Protokoły posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej*, pod red. M. Zgórniaka, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, t. VIII: *Grudzień 1944–sierpień 1945*, Kraków 2008; *Dokumenty Rządu RP na obczyźnie. Suplementy do tomów I–VIII protokołów posiedzeń Rady Ministrów Rzeczypospolitej Polskiej październik 1939 – sierpień 1945*, oprac. W. Rojek, przy współpracy A. Suchcitz, Kraków 2010.

² P. K. Marszałek, *Komisja Spraw Ustrojowych Grabskiego w latach 1941–1942. Dokumenty i materiały*, Toruń 2009.

³ E. Duraczyński, R. Turkowski, *O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polskiej 1939–1945*, Warszawa 1997; *Arkadiusz (Arka) Bożek na forum Rady Narodowej Rzeczypospolitej Polskiej*, oprac. D. Kisielewicz, Opole 2003.

⁴ *Sprawcy klęski wrześniowej przed sądem historii. Dokumenty komisji badawczych władz polskich na emigracji*, wybór i oprac. M. Adamczyk, J. Gmitruk, Warszawa 2005.

⁵ *W kraju i na emigracji. Materiały z londyńskiego archiwum ministra prof. Stanisława Kota (1939–1943)*, oprac. J. Gmitruk, Z. Hemmerling, J. Salkowski, Warszawa 1989; *Wizje Polski. Programy polityczne lat wojny i okupacji 1939–1944*, oprac. K. Przybysz, Warszawa 1992; T. Kisielewski, *Spory o ustrój Polski niepodległej. Sprawa narodowa i polityka. Dokumenty z lat 1939–1943*, Częstochowa 1994; *Gdy Paryż i Angers były stolicami Rzeczypospolitej*, oprac. M. M. Drozdowski, J. Smoliński [b.m.w., b.d.w.]; *Armia polska i życie społeczne Polaków we Francji. Wrzesień 1939 r.*

publikacjami korespondencji politycznej uczestników polskiego życia publicznego⁶. Do istotnych źródeł historycznych należy wreszcie zaliczyć wszelkiego rodzaju dzienniki, pamiętniki, wspomnienia i relacje świadków historii⁷.

Omawiając obecny stan polskiej historiografii w zakresie edycji źródeł historycznych do okresu II wojny światowej, należy podkreślić działalność na tym polu historyka Instytutu Pamięci Narodowej Waldemara Grabowskiego. Drobiazgowo przygotował on edycję protokołów posiedzeń Komitetu Ministrów dla Spraw Kraju, agendy rządowej odpowiedzialnej za nadzór nad wojskowymi i cywilnymi strukturami Polskiego Państwa Podziemnego. Grabowski dotarł nie tylko do protokołów posiedzeń tego gremium, lecz dołączył do nich (podobnie jak Rojek do protokołów posiedzeń Rady Ministrów) odnalezione przez siebie załączniki dokumentujące treści podejmowane podczas obrad tego gremium. W 2008 r. ukazała się pierwsza część wydawnictwa (obejmująca lata 1939–1941)⁸, następne są w przygotowaniu, choć starania o dotarcie do kompletu protokołów nie należą do najłatwiejszych.

Tenże autor wszedł w skład zespołu redakcyjnego przygotowującego nową edycję pomnikowego wydawnictwa *Armia Krajowa w dokumentach*. Pierwsze wydanie tej publikacji ukazywało się w latach 1970–1981 (tomy I–V), uzupełniający tom VI wyszedł w roku 1989⁹. W skład pierwszego Komitetu Redakcyjnego weszli m.in. Józef Garliński, Kazimierz Iranek-Osmecki i Tadeusz Pełczyński. Reprint londyńskiego wydawnictwa opublikowało już po zmianie ustroju w Polsce wrocławskie Ossolineum¹⁰. Po niemal czterdziestu latach od ukazania się wydania londyńskiego władze Studium Polski Podziemnej i Instytutu Pamięci Narodowej zdecydowały o wspólnym projekcie ponownej, rozszerzonej i na nowo opracowanej edycji tegoż

– czerwiec 1940 r. Dokumenty urzędowe, relacje, wybór i oprac. M. M. Drozdowski, J. Smoliński, Warszawa 2001; *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (1939–1945)*. Dokumenty, oprac. J. Smoliński, Warszawa 2004; *Bóg i Jego polska ovczarnia w dokumentach 1939–1945*, wybór K. Jasiewicz, Warszawa–Londyn 2009; *Z archiwum politycznego profesora Stanisława Kota. Polska myśl polityczna XX wieku. Materiały źródłowe z komentarzem*, pod red. J. Juchnowskiego, R. Juchnowskiego, L. B. Paszkiewicz, Toruń 2013.

⁶ „My tu żyjemy jak w obozie warownym”. Listy PPS–WRN Warszawa–Londyn 1940–1945, pod red. O. Zarembki-Blatonowej, L. Ciołkoszowej, W. Czapskiej-Jordan, Londyn 1992; *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. IV, oprac. T. Jędruszczak, A. Leinwand, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1974 (wydany przed rokiem 1989); *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. V, red. M. M. Drozdowski, oprac. B. Janicka, Warszawa 2001; *Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego*, t. VI, red. M. M. Drozdowski, Warszawa 2007; *Korespondencja Augusta Hłonda i Józefa Gawliny w latach 1924–1948*, oprac. J. Myszor, J. Konieczny, Katowice 2003.

⁷ J. Łukasiewicz, *Dyplomata w Paryżu 1936–1939*, Warszawa 1995; M. Dymarski, *Stanisława Sopickiego Dziennik londyński 1943–1944*, „Przegląd Polonijny” 1998, z. 2, s. 25–71; idem, *Notatnik Rumuński gen. Władysława Sikorskiego. Wrzesień 1939*, „Teki Historyczne” (Londyn) 1999, t. XXII, s. 264–271; A. Mühlstein, *Dziennik. Wrzesień 1939 – listopad 1940*, Warszawa 1999; K. Estreicher, *Dziennik wypadków*, t. I, Kraków 2001; T. Katelbach, *Spowiedź pokolenia*, oprac. S. Cenckiewicz, Gdańsk 2001; L. Frassati-Gawrońska, *Przeznaczenie nie omija Warszawy*, Warszawa 2003; J. Gawlina, *Wspomnienia*, Katowice 2004; S. Stroński, *Polityka rządu polskiego na uchodźstwie w latach 1939–1942*, oprac. J. Piotrowski, t. I–III, Nowy Sącz 2007; K. Popiel, *General Sikorski w mojej pamięci*, Katowice 2008 (pierwsze nieocenzurowane wydanie); J. Karski, M. Wierzyński, *Emisariusz. Własnymi słowami. Zapis rozmów przeprowadzonych w latach 1995–1997 w Waszyngtonie emitowanych w Głosie Ameryki*, Warszawa 2012.

⁸ *Protokoły posiedzeń Komitetu dla Spraw Kraju*, red. i oprac. W. Grabowski, cz. 1, Warszawa 2008.

⁹ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. I–VI, Londyn 1970–1989.

¹⁰ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. I–VI, Wrocław 1990–1991.

wydawnictwa. W 2015 r. ukazał się pierwszy tom tej publikacji, obejmujący, podobnie jak jego pierwowzór, lata 1939–1941¹¹.

Wreszcie, już w bezpośrednim kontekście niniejszej publikacji, należy podkreślić fakt, iż wśród wydawnictw źródłowych znalazły się te określane mianem „dzienników czynności”. Szczególnie wartym odnotowania przedsięwzięciem edytorskim tego typu są *Dzienniki czynności* prezydenta Władysława Raczkiewicza¹². W dwutomowym wydawnictwie pomieszczono zapis działań pierwszego Prezydenta RP na uchodźstwie z całego okresu sprawowania przez niego urzędu, a nawet poprzedzających objęcie przez Raczkiewicza urzędu prezydenckiego (od 1 września 1939 r. do 7 czerwca 1947 r.). Jacek Piotrowski, który przygotował krytyczne wydanie tekstu *Dzienników*, zaopatrzył go w liczne przypisy odnoszące się nie tylko do postaci, miejsc i wydarzeń występujących w notatkach współpracowników Raczkiewicza, lecz również uzupełniając go o wykaz prowadzonej przez głowę państwa korespondencji i sygnowanych aktów prawnych. Ta zasada została również wykorzystana w niniejszej edycji źródłowej. Warto wspomnieć, że Jacek Piotrowski przygotował do druku również inne ważne źródło dla odtworzenia funkcjonowania władz RP na uchodźstwie podczas II wojny światowej – jednocześnie pamiętnik i opracowanie pióra wicepremiera w rządzie gen. Sikorskiego prof. Stanisława Strońskiego¹³. Stroński – współzałożyciel i pierwszy prezes zarządu londyńskiego Instytutu Sikorskiego, przygotowując wspomniane dzieło, szeroko korzystał ze zbiorów archiwalnych IPMS, których podstawą stały się dokumenty gen. Sikorskiego, przekazane tam przez wdowę po nim. W związku z tym dzieło Strońskiego ma charakter momentami wręcz edycji dokumentów, a przy tym w dużej mierze poświęcone jest działalności gen. Sikorskiego w interesującym nas okresie.

Innym diariuszem działalności, udostępnionym historykom w formie wydawnictwa źródłowego, jest dziennik czynności gen. Władysława Andersa. Bogusław Polak opracował go w dwóch odrębnych tomach. Pierwszy z nich dotyczy okresu 1941–1945¹⁴, kiedy Anders był dowódcą polskich sił zbrojnych w ZSRR, Armii Polskiej na Wschodzie i II Korpusu oraz rozpoczął pełnienie obowiązków naczelnego wodza (od 12 września 1941 r. do 26 marca 1945 r.). Druga publikacja obejmuje już tylko okres kilku miesięcy 1945 r., kiedy gen. Władysław Anders pełnił obowiązki naczelnego wodza (od 26 lutego do 28 maja 1945 r.)¹⁵. Do obydwu tomów dołączono w formie aneksu dokumenty związane z tematyką publikacji, materiał ilustracyjny i mapy.

Niniejsze opracowanie powiększa więc bogaty – jak widać z powyższego krótkiego przeglądu – zbiór publikacji źródłowych związanych z działalnością naczelnych

¹¹ *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*, t. I, cz. 1–2, Warszawa 2015.

¹² *Dzienniki czynności Prezydenta RP Władysława Raczkiewicza 1939–1947*, oprac. J. Piotrowski, t. I–II, Wrocław 2004.

¹³ S. Stroński, *Polityka rządu polskiego na uchodźstwie...*

¹⁴ *Dziennik czynności gen. Władysława Andersa 1941–1945*, oprac. B. Polak, Koszalin 1998.

¹⁵ *Dziennik czynności p.o. Naczelnego Wodza gen. dyw. Władysława Andersa 26 luty – 28 maja 1945 r.*, oprac. B. Polak, Leszno 2003.

władz Rzeczypospolitej Polskiej podczas II wojny światowej. Z kilku względów znaczenie udostępnianego obecnie źródła wykracza jednak poza ramy pierwszorzędного i niezwykle istotnego świadectwa historycznego. Po pierwsze, jest to szczegółowy dziariusz czynności zwierzchnika polskich sił zbrojnych w warunkach wojennych, w długim okresie (niemal 4 lata), a do tego w sytuacji, w której podejmowane przez niego działania miały realny wpływ na wszystkie sfery polskiego (i nie tylko) życia wojskowego – organizacyjną, ideową, taktyczną, strategiczną, personalną, itd.

Funkcję naczelnego dowódcy wojskowego w Polsce w okresie przedrozbiorowym sprawowali władcy. Później pojawiło się stanowisko głównodowodzącego armią fachaowca¹⁶. Kwestia uregulowania jego statusu stała się na porządku dziennym wraz z odzyskaniem przez Polskę niepodległości. Od 11 listopada 1918 r. do grudnia 1922 r. zwierzchnictwo nad tworzoną Wojskiem Polskim objął z nadania Rady Regencyjnej¹⁷ Józef Piłsudski. W artykule 46 konstytucji marcowej z 1921 r. stwierdzono, iż najwyższym zwierzchnikiem polskich sił zbrojnych jest Prezydent RP, który nie może jednak sprawować naczelnego dowództwa podczas wojny¹⁸. Takie postawienie sprawy wynikało z chęci zabezpieczenia państwa przed brakiem kompetencji prezydenta w dziedzinie kierowania siłami zbrojnymi w warunkach wojny oraz uproszczenia ścieżki decyzyjnej niezbędnej do skutecznego dowodzenia w okolicznościach wojennych¹⁹. Jednocześnie w tym samym artykule 46 dodano, iż „Naczelnego Wodza sił zbrojnych Państwa na wypadek wojny mianuje Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów, przedstawiony przez Ministra Spraw Wojskowych, który za akty, związane z dowództwem w czasie wojny, jak i za wszelkie sprawy kierownictwa wojskowego – odpowiada przed Sejmem”²⁰. W konstytucji marcowej wyraźnie więc rozdzielono zwierzchnictwo nad wojskiem w czasie pokoju od dowodzenia siłami zbrojnymi podczas konfliktu wojennego.

Po zamachu majowym 1926 r. do ustawodawstwa wprowadzono lansowaną już wcześniej przez Józefa Piłsudskiego funkcję generalnego inspektora sił zbrojnych – wojskowego niezależnego od ministra spraw wojskowych. W dekreście prezydenta z 6 sierpnia 1926 r. potwierdzono zasadę najwyższego zwierzchnictwa głowy państwa nad siłami zbrojnymi. Nadzór ten miał sprawować za pośrednictwem ministra spraw wojskowych, w którego gestii znalazło się m.in. bezpośrednio dowództwo nad siłami zbrojnymi państwa w okresie pokoju (artykuły 1 i 2). Natomiast generalny inspektor sił zbrojnych był generałem, który w przypadku wojny objąć miał z urzędu funkcję naczelnego wodza. Do kompetencji generalnego inspektora sił zbrojnych (a więc w okresie pokoju) należało zastępowanie ministra spraw wojskowych we wszystkich sprawach związanych z przygotowaniem wojska i państwa do konfliktu wojennego,

¹⁶ *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego 1918–2003*, pod red. T. Paneckiego, F. Puchały, J. Szostaka, Warszawa 2003, s. 21–32.

¹⁷ Rada Regencyjna dekretem z 12 X 1918 przyznała sobie naczelną dowództwo nad polskimi siłami zbrojnymi.

¹⁸ Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, artykuł 46.

¹⁹ K. Nowak, *Uprawnienia prezydenta RP w zakresie zwierzchnictwa nad siłami zbrojnymi w okresie obowiązywania Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r.*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2013, nr 4, s. 189–190.

²⁰ Dz.U. 1921, nr 44, poz. 267, Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, artykuł 46.

w tym zwierzchnictwo nad planami mobilizacyjnymi i operacyjnymi (artykuł 3). Generalnemu inspektorowi podlegał Sztab Generalny (od 1928 r. Sztab Główny) i inspektorowie armii (artykuł 4)²¹. Potencjalna rywalizacja pomiędzy ministrem spraw wojskowych a generalnym inspektorem sił zbrojnych, wynikająca z podziału kompetencji, nie mogła wstąpić do roku 1935, bo obydwie funkcje sprawował w tym czasie Józef Piłsudski.

W ustawie zasadniczej z 23 kwietnia 1935 r. Prezydent RP nadal pozostawał najwyższym zwierzchnikiem sił zbrojnych (artykuł 12d). Do jego prerogatyw należało m.in. powoływanie i zwalnianie ze stanowiska naczelnego wodza oraz generalnego inspektora sił zbrojnych (artykuł 13d), przy czym w wypadku mianowania naczelnego wodza na niego przechodziło prawo dysponowania siłami zbrojnymi (artykuł 63.3). Za swoją działalność naczelnny wódz miał ponosić odpowiedzialność przed głową państwa (artykuł 63.4)²².

Dekret Prezydenta RP z 9 maja 1936 r. precyzował zakres obowiązków i uprawnień generalnego inspektora sił zbrojnych. Miał on odpowiadać za „nadawanie właściwego kierunku pracom nad obroną Państwa i przygotowaniem Sił Zbrojnych na wypadek konfliktu zbrojnego”²³. Wśród zadań szczegółowych znalazły się: przedkładanie rządowi postulatów dotyczących obronności państwa (artykuł 5, par. 2a), konstruowanie planów mobilizacyjnych i operacyjnych (artykuł 5, par. 2b), formułowanie dyrektyw dla ministra spraw wojskowych w związku z przygotowaniem do działań wojennych (artykuł 5, par. 2c), kontrola wyszkolenia, sprawności i przygotowania żołnierzy pod kątem prowadzenia działań wojennych (artykuł 5, par. 2d), wysuwanie propozycji obsady personalnej wszystkich stanowisk dowódczych od dowódców pułków wzwyż, inspektorów armii, generałów do prac, szefa Sztabu Głównego oraz generałów inspekcjonujących, przy czym podkreślono, że propozycje generalnego inspektora sił zbrojnych mają dla ministra spraw wewnętrznych charakter wiążący (artykuł 5, par. 2e, por. artykuł 7). Organami pracy generalnego inspektora sił zbrojnych były: Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych (w tym inspektorzy armii, generałowie do prac, generałowie inspekcijni) oraz Sztab Główny (artykuł 5, par. 3). Nietrudno zauważyć, iż dekret z 9 maja 1936 r. oddawał w gestię przyszłego naczelnego wodza zasadnicze elementy dowodzenia polskim wojskiem, stwarzając mu duże możliwości w dziedzinie planowania i obsady personalnej newralgicznych stanowisk.

1 września 1939 r., po agresji niemieckiej na Polskę, prezydent Ignacy Mościcki wydał dekret o sprawowaniu zwierzchnictwa nad polskim wojskiem w realiach wojennych²⁴. W dekreście tym podtrzymano zasadę najwyższego zwierzchnictwa

²¹ Dz.U. 1926, nr 79, poz. 445, Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 6 sierpnia 1926 r. o sprawowaniu dowództwa nad siłami zbrojnymi w czasie pokoju i o ustanowieniu Generalnego Inspektora sił zbrojnych.

²² Dz.U. 1935, nr 30, poz. 505, Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., s. 498, 505.

²³ Dz.U. 1936, nr 38, poz. 286, Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 9 maja 1936 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi i organizacji naczelných władz wojskowych w czasie pokoju, artykuł 5, par. 1.

²⁴ Dz.U. 1939, nr 86, poz. 543, Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 1 września 1939 r. o sprawowaniu zwierzchnictwa nad Siłami Zbrojnymi, o organizacji naczelných władz wojskowych i o komisarzach cywilnych – od chwili mianowania Naczelnego Wodza.

Prezydenta RP nad siłami zbrojnymi (artykuł 3), natomiast uznano, że „Naczelnny Wódz dowodzi i dysponuje całością Sił Zbrojnych Państwa”²⁵. Dekret precyzował i rozszerzał zakres kompetencji naczelnego wodza, przyznając mu – prócz uprawnień wynikających z wcześniejszych aktów prawnych – inicjatywę, kierownictwo i prawo formułowania wiążących wytycznych w sprawach związanych z działaniami zbrojnymi, zwłaszcza w odniesieniu do bezpieczeństwa wojska, obrony przeciwlotniczej, ochrony ważnych obiektów i linii komunikacyjnych (artykuł 7). Ponadto przyznano naczelnemu wodzowi prawo zgłaszania radzie ministrów wiążących żądań we wszelkich sprawach związanych z obronnością państwa (szczególnie dotyczących zwalczania akcji antypaństwowej, ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego jak również ochrony obiektów przemysłowych i użyteczności publicznej), w tym zmian obsady personalnej organów rządowych i samorządowych (artykuł 8). Miał on również prawo podjąć inicjatywę prawodawczą lub żądać takiej od rządu w zakresie spraw wymienionych w artykułach 7 i 8 (artykuł 9). W dekrete przewidziano jednoznacznie służebną wobec naczelnego wodza rolę ministra spraw wojskowych (rozdział IV)²⁶. W tym samym dniu, 1 września 1939 r., prezydent mianował naczelnym wodzem dotychczasowego generalnego inspektora sił zbrojnych marszałka Edwarda Śmigłego-Rydza²⁷. Pełnił on tę funkcję do 7 listopada 1939 r., kiedy to nowy prezydent, Władysław Raczkiewicz, mianował naczelnym wodzem gen. Władysława Sikorskiego²⁸.

Kolejnym z argumentów przemawiających za faktem, że prezentowane dzieło dotyczy źródła o wyjątkowym ciężarze gatunkowym, jest postać jego głównego bohatera – gen. Władysława Sikorskiego. Śledząc jego drogę życiową, przedstawioną na kartach poświęconych mu publikacji²⁹, warto zwrócić szczególną uwagę na związki

²⁵ *Ibidem*, artykuł 5.

²⁶ *Ibidem*, s. 1249–1250.

²⁷ MP 1939, nr 202, poz. 490.

²⁸ *Ibidem*, nr 245–251.

²⁹ Postać Władysława Eugeniusza Sikorskiego cieszyła się sporym zainteresowaniem biografów. Wśród najważniejszych wydawnictw źródłowych, monografii i albumów mu poświęconych należy wymienić: M. Kukiel, *General Sikorski. Żołnierz i mąż stanu Polski walczącej*, Londyn [b.r.w.]; *General Władysław Sikorski. Żołnierz i polityk*, Warszawa 1981; S. Strumph Wojtkiewicz, *General Władysław Sikorski*, Warszawa 1981; R. Wapiński, *Władysław Sikorski*, Warszawa 1982; O. Terlecki, *General Sikorski*, t. I–II, Kraków–Wrocław 1986; *Listy Władysława Sikorskiego do Władysława L. Jaworskiego i Prezydium Naczelnego Komitetu Narodowego (1914–1919)*, oprac. Z. Kosiński, Z. Pietrzyk, Kraków 1987; W. Korpalska, *Władysław Eugeniusz Sikorski. Biografia polityczna*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988; *Władysław Sikorski – Ignacy Paderewski*, pod red. C. Blocha, Lublin 1988; R. Horyń, *General Sikorski w świetle dokumentów*, Warszawa 1996; R. Oppman, B. Wroński, J. L. Englert, *General Sikorski. Premier, Naczelnny Wódz*, Londyn–Warszawa 2003; P. Żaroń, *General Władysław Sikorski. Żołnierz, mąż stanu, Naczelnny Wódz 1939–1943*, Toruń 2003; *General Władysław Sikorski. Szkice historyczne w 60. rocznicę śmierci*, Toruń 2004; *General Władysław Sikorski – jako dowódca i polityk europejski*, pod red. H. Hermanna, Siedlce 2004; Z. Moszumański, J. Zuziak, *General broni Władysław Sikorski*, Warszawa 2006; *General broni Władysław Sikorski – dowódca i mąż stanu. Materiały konferencji naukowej odbytej 20 maja 2006 r. w Krakowie, w 125 rocznicę urodzin gen. Władysława Sikorskiego*, Warszawa 2006; S. Bałuk, E. Niebelski, *Życie dla Niepodległej. W hołdzie gen. Władysławowi Sikorskiemu. 125 rocznica urodzin (1881–2006)*, Mielec–Tuszów Narodowy 2007; *General Władysław Sikorski w opiniach współczesnych i potomnych. Antologia w 65. rocznicę tragicznej śmierci w Gibraltarze*, oprac. J. K. Danel, Zamość 2008; *Od Gibraltar do Wawelu. Pamięci Generala Sikorskiego*, oprac. A. K. Kunert, R. E. Stolarski, Z. Walkowski, Warszawa 2010; *General Władysław Sikorski. Żołnierz, polityk, mąż i ojciec*, oprac. J. Kowalska, Londyn 2013; *General Władysław Sikorski 1881–*

z plejadą postaci, które wejdą do kręgu bliskich współpracowników przyszłego naczelnego wodza. Trzeba przy tym podkreślić, że podczas II wojny światowej najwyższe dowództwo wojskowe Sikorski łączył ze stanowiskiem prezesa rady ministrów. Prześledzenie wspomnianych powiązań jak również wojskowej i politycznej drogi Sikorskiego jest niezbędne szczególnie w kontekście wysuwanych pod jego adresem zarzutów, iż swój aparat władzy z okresu II wojny światowej budował na ludziach przypadkowych, którym jesienią 1939 r. udało się po prostu dotrzeć do Paryża.

Władysław Eugeniusz Sikorski urodził się 20 maja 1881 r. w Tuszowie Narodowym, miejscowości leżącej kilkanaście kilometrów od Mielca. Nauki pobierał najpierw w szkole ludowej w Hyżnem, potem w rzeszowskim gimnazjum, w tamtejszym seminarium nauczycielskim, wreszcie w lwowskim Gimnazjum im. Franciszka Józefa, kończąc je maturą w roku 1902. W latach 1902–1908 studiował na Wydziale Inżynierii Szkoły Politechnicznej we Lwowie, uzyskując dyplom inżyniera budownictwa wodnego.

Już podczas nauki w gimnazjum Sikorski rozpoczął działalność polityczną. Został wówczas członkiem Związku Młodzieży Polskiej („Zet”), działającego pod auspicjami Ligi Narodowej. Z kolei podczas studiów wstąpił do Związku Odrodzenia Narodu Polskiego, powiązanego z Polską Partią Socjalistyczną. Jedną z form pracy „odrodzeniowców” było kształcenie kadr bojowych w ramach „kółek milicyjnych”. Po odbyciu w latach 1904–1905 obowiązkowej służby wojskowej w Sankt Pölten, kiedy to odkrył w sobie powołanie do zawodu żołnierza, przyszły naczelny wódz rozpoczął wykłady z taktyki wojskowej dla uczestników socjalistycznych „kółek milicyjnych”. Jego słuchaczami byli m.in. Józef Piłsudski, Marian Kukiel, Kazimierz Sosnkowski i Walery Sławek.

Po zakończeniu studiów Sikorski zintensyfikował swoją działalność niepodległościową. W ramach Związku Walki Czynnej prowadził wykłady dla jego uczestników, wchodząc w skład władz Związku – Rady Głównej i Wydziału. Odegrał newralgiczną rolę przy powstaniu w 1910 r. legalnego Związku Strzeleckiego, obejmując stanowisko prezesa wydziału związku. W 1912 r. uczestniczył w utworzeniu Komisji Tymczasowej Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych jako referent spraw wojskowych. Gdy w maju 1913 r. Józef Piłsudski zrezygnował z funkcji komendanta głównego ruchu strzeleckiego (zachował komendę główną ZS we Lwowie i TS „Strzelec” w Krakowie) – Sikorski i Michał Sokolnicki objęli stanowiska kontrolerów Wydziału Wojskowego Komisji Skonfederowanych Stronnictw Niepodległościowych. Sikorski razem z Feliksem Młynarskim przygotowywał kongres Komisji.

W pierwszych miesiącach I wojny światowej Władysław Sikorski blisko współpracował z Józefem Piłsudskim. Objął wówczas stanowisko szefa Departamentu Wojskowego Sekcji Zachodniej Naczelnego Komitetu Narodowego (funkcję szefa Biura Prasowego Departamentu Wojskowego pełnił wówczas Stanisław Kot) oraz

1943, Warszawa 2013; S. Bałuk, R. Paterak, *Na tej ziemi urodził się generał Władysław Eugeniusz Sikorski*, Rzeszów 2013; *Listy i rozkazy gen. Sikorskiego*, pod red. P. Krempy, K. Matkowskiej, B. Mazur, Tuszów Narodowy 2014.

komendanturę Szkoły Podchorążych w Krakowie. W 1915 r. drogi Sikorskiego i Piłsudskiego rozeszły się. Sikorski wierny był przekonaniu, że rozwój wojska polskiego nastąpić może jedynie w oparciu o monarchię austro-węgierską, Piłsudski opowiadał się natomiast za elastyczną polityką dopasowującą koncepcję do zmieniającej się sytuacji międzynarodowej. Pod egidą austriacką utworzono Polską Siłę Zbrojną, zaś Sikorski, od 1916 r. w stopniu pułkownika, został w 1917 r. szefem Krajowego Inspektoratu Zaciągu.

W październiku i listopadzie 1918 r. Sikorski pełnił funkcję szefa Sztabu Wojsk Polskich w Galicji i na Śląsku, biorąc udział w obronie Przemyśla i Lwowa. Następnie objął stanowisko głównego kwatermistrza w Dowództwie Wschód. Uczestniczył w wojnie polsko-bolszewickiej, od 1919 dowodząc Grupą Poleską i 9. Dywizją Piechoty. Jego walory dowódcze zostały docenione. 1 kwietnia 1920 r. uzyskał awans na generała podporucznika (generała brygady). Dowodząc od 6 sierpnia 1920 r. 5. Armią, walczył przyczynił się do polskiego zwycięstwa w bitwie warszawskiej, wiążąc siły dwóch armii sowieckich, co umożliwiło kluczowe dla wyniku zmagania uderzenie znad Wieprza. Od 30 sierpnia 1920 r. Sikorski dowodził 3. Armią. 28 lutego 1921 r. otrzymał kolejną gwiazdkę generalską, uzyskując stopień generała porucznika (generała dywizji). 1 kwietnia 1921 r. został szefem Sztabu Generalnego, które to stanowisko piastował do grudnia 1922 r., czyli do objęcia teki premiera polskiego rządu. W tym okresie był inicjatorem tajnej organizacji oficerskiej „Honor i Ojczyzna”, o której istnieniu, jeśli wierzyć gen. Marianowi Kukielowi, poinformował przełożonych, uzyskując ich akceptację³⁰.

Po zabójstwie prezydenta Gabriela Narutowicza, w sytuacji poważnych niepokojów społecznych, z inicjatywy marszałka sejmu Macieja Rataja gen. Władysław Sikorski objął stanowisko premiera i ministra spraw wewnętrznych. Najwyraźniej został uznany za odpowiedniego przywódcę na „ciężkie czasy”. W ciągu kilku miesięcy pełnienia tak odpowiedzialnych funkcji udało mu się uspokoić napiętą atmosferę polityczną. W dziedzinie polityki zagranicznej największym sukcesem generała było uznanie wschodniej granicy RP przez Konferencję Ambasadorów. Przywiązywał dużą wagę do kwestii mniejszości narodowych, starając się zaktywizować ich pro polskich liderów. Stanowisko premiera zajmował do 26 maja 1923 roku.

Po powrocie do czynnej służby wojskowej pełnił funkcje generalnego inspektora piechoty (1923–1924), ministra spraw wojskowych w gabinecie Władysława Grabskiego (1924–1925), dowódcy Okręgu Korpusu nr VI we Lwowie (1925–1928). Na tym ostatnim stanowisku zastał go przewrót majowy Józefa Piłsudskiego z roku 1926. Choć Sikorski zajął wówczas postawę wyczekującą, nie opowiadając się jednoznacznie za żadną ze stron konfliktu, urazy płynące z przeszłości, w tym rozbieżności w ocenie roli Piłsudskiego i Sikorskiego w wojnie polsko-bolszewickiej, skutkowały odsunięciem generała w 1928 r. od czynnej służby wojskowej i nadaniem mu statusu „generała do dyspozycji”, bez konkretnego przydziału służbowego.

³⁰ M. Kukiel, *General Sikorski*, s. 62–63.

W tej sytuacji w latach 1928–1932 Sikorski przebywał głównie poza Polską, przede wszystkim we Francji i w Szwajcarii. Przeznaczył ten czas na pracę naukową i publicystyczną. Pierwsza z jego ówczesnych monografii: *Nad Wisłą i Wkrą – studium z polsko-rosyjskiej wojny 1920 roku*³¹ miała charakter wspomnieniowo-analityczny. W kolejnej, zatytułowanej *Polska i Francja w przeszłości i w dobie współczesnej*³², Sikorski dokonał analizy geopolitycznej Polski, opowiadając się za sojuszem polsko-francuskim. Największym echem wśród teoretyków wojskowości na świecie odbiła się praca *Przyszła wojna – jej możliwości i charakter oraz związane z nim zagadnienia obrony kraju*³³, w której generał trafnie przewidział manewrowy charakter nadchodzących zmagania zbrojnych. Stała się dominantą w jego teoretycznych dziełach było przekonanie o niebezpieczeństwie grożącym Polsce ze strony Niemiec.

Pobyt we Francji dał Sikorskiemu możliwość nawiązania i zacieśnienia relacji z wybitnymi postaciami francuskich sfer politycznych i wojskowych, wśród nich marszałkami Ferdinandem Fochem i Philippem Pétainem, generałami Maximem Weygandem, Henri Gouraudem, Henri Albertem Niessellem oraz politykami: byłym prezydentem i premierem Francji Raymondem Poincaré i byłym premierem Paulem Painlevé.

Co jednak najważniejsze dla niniejszych rozważań, lata trzydzieste to dla Sikorskiego okres budowania w Polsce ośrodka politycznego, który przeszedł do historii pod nazwą Front Morges. Generał określany jest mianem *spiritus movens* tej inicjatywy, będącej swego rodzaju porozumieniem autorytetów ponadpartyjnych, wokół których skupiać się mieli ludzie rozczarowani władzą sanacyjną. Nieprzypadkowo Front Morges rozpoczął swą działalność w roku 1936, kiedy to – po śmierci marszałka Piłsudskiego – rozpoczął się proces podziału środowiska piłsudczykowskiego na rywalizujące ze sobą frakcje, co osłabiało obóz władzy. Sztandarową postacią Frontu Morges był Ignacy Jan Paderewski, z którym Sikorski stopniowo zbliżał swe stanowisko. Od roku 1928 prowadzili oni regularną korespondencję, w której Sikorski zapoznawał Paderewskiego, mieszkającego w Szwajcarii, ze szczegółami sytuacji polityczno-społecznej w Polsce. Obydwaj podzielali przekonanie o konieczności przeprowadzenia głębokich reform życia społeczno-politycznego, do czego droga mogła wieść przez konsolidację sił opozycyjnych wobec sanacji.

Ideę Frontu Morges sprecyzowano podczas spotkania u Ignacego J. Paderewskiego, w którym, oprócz gospodarza i gen. Sikorskiego, udział wzięli Wincenty Witos i gen. Józef Haller. Uzgodniono wówczas, iż przewodnim postulatem ruchu będzie

³¹ W. Sikorski, *Nad Wisłą i Wkrą – studium z polsko-rosyjskiej wojny 1920 roku*, Lwów–Warszawa–Kraków 1928. Ukazało się również francuskie wydanie tej książki, do którego przedmowę napisał marszałek Ferdinand Foch: idem, *La campagne polono-russe de 1920*, Paris 1928.

³² Idem, *Polska i Francja w przeszłości i w dobie współczesnej*, Lwów 1931. Ukazało się także francuskie wydanie tej pracy: idem, *Le problème de la paix. Le jeu des forces politiques en Europe Orientale et l’alliance franco-polonaise*, Paris 1931.

³³ Idem, *Przyszła wojna – jej możliwości i charakter oraz związane z nim zagadnienia obrony kraju*, Warszawa 1934. Wydanie francuskie: *La guerre moderne. Son caractère ses problèmes*, Paris 1935 (z przedmową marszałka Philippe’a Pétaina); rosyjskie: idem, *Будущая война. Ее возможности, характер и связанные с ними проблемы обороны страны*, Moskwa 1936; amerykańskie: idem, *Modern warfare*, New York 1943 (z przedmową gen. George’a C. Marshalla).

odsunięcie piłsudczyków od władzy i utworzenie przez dotychczasową opozycję rządu zjednoczenia narodowego. Do tego określenia nawiąże Sikorski, formułując w 1939 r. we Francji swój gabinet na uchodźstwie.

Do realizacji celów Frontu powołano jego konspiracyjny ośrodek kierowniczy – Związek Odrodzenia Rzeczypospolitej. We władzach naczelnych ZOR znaleźli się: Paderewski, Sikorski, Haller, ponadto Ryszard Świętochowski i ppłk Alojzy Przeździecki. Jego ośrodkiem krakowskim kierował gen. Marian Kukiel, poznańskim – prof. Antoni Tomasz Jurasz. W stolicy czołowymi postaciami Frontu byli: prof. Kazimierz Drewnowski, prof. Stefan Glaser, Feliks Młynarski i ks. Zygmunt Kaczyński. Oprócz wymienionych do kierowniczego gremium Frontu Morges należeli: Wincenty Witos, prof. Stanisław Kot, Wojciech Korfanty, Karol Popiel, Izydor Modelski, Stanisław Mikołajczyk, płk Kazimierz Mazanek, płk Jan Ciałowicz, prof. Stanisław Estreicher, prof. Władysław Konopczyński, prof. Stanisław Stroński, prof. Stanisław Hempel. Byli to ludzie posiadający wysoką pozycję zawodową, będący autorytetami w swoich środowiskach, reprezentujący różne kierunki polityczne, a także bezpartyjni³⁴. Wielu z nich odegra w latach II wojny światowej istotną rolę u boku Sikorskiego.

Lista osób związanych z Frontem Morges była znacznie dłuższa. Zwolennikami inicjatywy Sikorskiego w środowisku narododemokratycznym byli m.in.: Marian Borzęcki, Waclaw Komarnicki, Stanisław Grabski. W PPS: Herman Lieberman, Mieczysław Niedziałkowski, Norbert Barlicki, Stanisław Dubois, Mieczysław Szczyrek. Ponadto zbliżenia z Sikorskim szukali politycy sanacyjni: prof. Kazimierz Bartel i August Zaleski, przedstawiciele biznesu i finansów: Henryk Strasburger, Henryk Kułakowski, Alfred Falter i wielu innych. Generałowi udało się przyciągnąć do współpracy polityków należących do różnych ugrupowań oraz grono osób bezpartyjnych, o znaczącym dorobku intelektualnym. Była to baza kadrowa, z której skorzystał, stając na czele rządu. Trzeba bowiem pamiętać, że choć prezentowane źródło jest dziennikiem czynności naczelnego wodza, jest również zapisem działań premiera polskiego rządu, które to stanowisko Sikorski dzierżył już od 30 września 1939 r., a więc objął je ponad miesiąc wcześniej, niż formalnie rozpoczął sprawowanie funkcji głównodowodzącego Wojskiem Polskim.

Nieprzeciętna ranga prezentowanego źródła ma swoje uzasadnienie również w fakcie, iż dzieło to związane jest nierozzerwalnie z podstawami funkcjonowania Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, a także wcześniejszych instytucji, z których powstał IPMS – Służby Archiwalno-Muzealnej Polskich Sił Zbrojnych i Instytutu Historycznego im. gen. Sikorskiego. *Dziennik czynności Naczelnego Wodza* stanowi swego rodzaju centrum zbiorów Instytutu, jedną z najbardziej newralgicznych jego części.

³⁴ Szerzej na temat genezy, myśli politycznej i działalności Frontu Morges zob.: H. Przybylski, *Front Morges*, Toruń 2007; J. Rabiński, *Stronnictwo Pracy we władzach naczelnych Rzeczypospolitej Polskiej na uchodźstwie w latach 1939–1945*, Lublin 2012, s. 68–81 (podrozdział *Front Morges*).

Dokumentowanie codziennej aktywności osób zajmujących ważne stanowiska publiczne było i jest często spotykaną praktyką. W przypadku gen. Władysława Sikorskiego prowadzenie tego typu notatek należało do zadań adiutantury. W archiwum Instytutu Sikorskiego w Londynie znajduje się jedenaście oryginalnych diariuszy (sygnatury: KOL. 1/DCNW, t. 49–59), w których zapisano czynności gen. Władysława Sikorskiego, poczynawszy od 30 sierpnia 1939 r. do 24 maja 1943 r.:

- t. 49 dotyczy okresu pomiędzy 30 sierpnia a 31 grudnia 1939 r.,
- t. 50: 1 stycznia – 31 grudnia 1940 r.,
- t. 51: 11 lipca 1940 r. – 1 stycznia 1941 r.,
- t. 52: 8 września 1940 – 19 lipca 1941 r.,
- t. 53: 1 stycznia – 12 lutego 1941 r.,
- t. 54: 21 marca – 5 maja 1941 r.,
- t. 55: 1 stycznia – 31 grudnia 1941 r.,
- t. 56: 6 lutego – 31 grudnia 1941 r.,
- t. 57: 1 stycznia – 31 grudnia 1942 r.,
- t. 58: 1 stycznia – 22 maja 1943 r.,
- t. 59: 12 stycznia – 24 maja 1943 r.

Z wyjątkiem trzech zeszytów (t. 49, 58 i 59) pozostałe diariusze sporządzono w wydanych drukiem terminarzach francuskim i brytyjskich.

Okresy zawarte w poszczególnych terminarzach w większości przypadków nakładają się na siebie, dając możliwość kompilacji różniących się między sobą szczegółami wersji dziennika czynności. Z drugiej strony są one niekiedy wzajemnie sprzeczne, co stwarza konieczność komparatystycznego podejścia do poszczególnych zapisów. Okres od 30 sierpnia 1939 r. do 10 lipca 1940 r. posiada jedną wersję zapisu (t. 49, następnie 50), od 11 lipca do 7 września 1940 r. – dwie wersje (t. 50 i 51), od 8 września do 31 grudnia 1940 r. – trzy (t. 50, 51 i 52), 1 stycznia 1941 r. – cztery (t. 51, 52, 53, 55), od 2 stycznia do 5 lutego 1941 r. – trzy (t. 52, 53, 55), od 6 do 12 lutego 1941 r. – cztery (t. 52, 53, 55, 56), od 13 lutego do 20 marca 1941 r. – trzy (t. 52, 55, 56), od 21 marca do 5 maja 1941 r. – cztery (t. 52, 54, 55, 56), od 6 maja do 19 lipca 1941 r. – trzy (t. 52, 55, 56), od 20 lipca do 31 grudnia 1941 r. – dwie (t. 55, 56), od 1 stycznia 1942 r. do 11 stycznia 1943 r. – jedną (t. 57, następnie 58), od 12 stycznia do 22 maja 1943 r. – dwie (t. 58, 59), 23–24 maja 1943 r. – jedną wersję (t. 59). Z tego szczegółowego zestawienia wynika, że spośród 1406 dni, które powinny zostać objęte zapiskami (30 sierpnia 1939 r. – pierwszy zapis, 4 lipca 1943 r. – śmierć Sikorskiego, a jeśli liczyć od daty objęcia stanowiska naczelnego wodza, czyli 7 listopada 1939 r. – 1336 dni), największą liczbą wersji notatek dysponujemy do niektórych dni pierwszego półrocza 1941 r. (1 stycznia, 6–12 lutego, 21 marca – 5 maja), zaś tylko jedną w odniesieniu do długich okresów 30 sierpnia 1939 r. – 10 lipca 1940 r., 1 stycznia 1942 r. – 11 stycznia 1943 r., 23–24 maja 1943 r. Co więcej, brakuje notatek rękopiśmiennych dla ostatnich tygodni życia gen. Sikorskiego (25 maja – 4 lipca 1943 r.), a podobne braki występują w odniesieniu do niektórych dni wcześniejszych (np. w okresie objętym niniejszym tomem brak tego typu zapisów dla 31 sierpnia,

2 września, 8, 11, 19, 21, 22, 24, 25 i 29 października, 15, 17 i 22 listopada oraz 28 grudnia 1939 r.).

Zapiski prowadziło wiele osób, były one ponadto uzupełniane i poprawiane. W związku z tym często zdarzały się wpisy dotyczące jednego dnia autorstwa wielu osób. Reguła ta ma zastosowanie także do materiału publikowanego w niniejszym tomie. Analiza tekstu umożliwia rekonstrukcję kolejności nanoszenia poprawek jak również uściślenie tematyki zainteresowań poszczególnych autorów wpisów. Nie jest jednak proste ustalenie autorstwa wszystkich wpisów. Prócz fragmentów, co do których udało się to uczynić, wyróżniono siedem różnych niezidentyfikowanych charakterów pisma. Zamieszczenie pogłębia fakt, iż dziariusz czynności za rok 1939 został odtworzony *ex post* i spisany w roku 1941.

Lista adiutantów³⁵ gen. Sikorskiego jako naczelnego wodza obejmuje: mjr. dypl. Antoniego Jana Bogusławskiego³⁶ (towarzyszył gen. Sikorskiemu we wrześniu 1939 r., dziennik czynności za ten miesiąc odtworzono głównie na podstawie jego notatek³⁷), mjr. dypl. Zygmunta Borkowskiego³⁸ (od 1939 r. do 5 marca 1941 r.), kpt. rez. Huberta Brzozowskiego³⁹ (od 23 października 1939 r.), por. Józefa Michałowskiego⁴⁰ (od 13 grudnia 1939 r. do 1940 r.), kpt. obs. Antoniego Kiewnarskiego⁴¹ (od 1 lipca

³⁵ IPMS, KOL. 1, t. 32, Lista adiutantów NW.

³⁶ Antoni Jan Bogusławski (1889–1956) – ppłk dypl. kawalerii, prawnik, dziennikarz, pisarz, poeta. 1917–1918 oficer I Korpusu Polskiego w Rosji, a następnie WP. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Od 1923 w Biurze Historycznym SG. Wiceprezes Zarządu Towarzystwa Literatów i Dziennikarzy Polskich. Sekretarz Generalny „Sokoła”. Jeden z pierwszych sprawozdawców sportowych Polskiego Radia (od 1927). 1939–1940 szef Biura Prasy i Propagandy Sztabu NW; 1940–1943 Główny Cenzor Wojskowy i Rządowy w MSWojsk., następnie w MON; 1943–1945 szef Kwatery Prasowej PSZ. 1945–1947 prezes Związku Dziennikarzy RP na Uchodźstwie; prezes Związku Pisarzy Polskich na Obczyźnie. Autor tomików poezji, powieści i książek dla dzieci – A. Suchcitz, „*Non omnis moriar*... Polacy na londyńskim cmentarzu Brompton, Warszawa 1992, s. 31–32; B. Klimaszewski, *Bogusławski Antoni Jan* [w:] *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, pod red. K. Dopierały, t. I, Toruń 2003, s. 230; *Dokumenty rządu RP na obczyźnie*, oprac. W. Rojek, A. Suchcitz, Kraków 2010, s. 44, przypis 16.

³⁷ IPMS, DCNW, t. 2b, k. 45–53.

³⁸ Zygmunt Borkowski (1894–1977) – ppłk dypl. kawalerii. Podczas I WŚ w armii rosyjskiej. Od 1918 w WP. 1924–1926 w SG (mjr dypl. z 1924). We wrześniu 1939 w Oddziale III Sztabu NW. Przedostał się do Francji, gdzie od października do listopada 1939 był starszym adiutantem w Gabinetcie Wojskowym Prezydenta RP. 1939–1941 oficer sztabowy do zleceń, a następnie adiutant generalny ministra spraw wojskowych i NW (1941 ppłk dypl.); 1941–1944 szef Gabinetu NW; 1944–1945 dyrektor Archiwum i Muzeum Sił Zbrojnych; 1945–1947 szef Służby Archiwalno-Muzealnej PSZ. Główny inicjator powstania i pierwszy dyrektor (do 1956) IPMS – Z. Borkowski, *Wspomnienia z drugiej wojny światowej – 1939–1943*, ZH 1974, z. 29, s. 186–201; idem, *Wspomnienia z drugiej wojny światowej 1939–1943 (ciąg dalszy)*, ZH 1975, z. 31, s. 122–142; idem, *Wspomnienia (dok.)*, ZH 1975, z. 33, s. 115–148.

³⁹ Prawdopodobnie: Hubert Brzozowski (ur. 1883) – kpt. piechoty, aktor, inżynier. Podczas I WŚ w LP. Od 1918 w WP (m.in. w Dowództwie Okręgu Generalnego Lublin). 1921 przeniesiony do rezerwy – W. K. Cygan, *Oficerowie Legionów Polskich 1914–1917. Słownik biograficzny*, t. I, Warszawa 2005, s. 133.

⁴⁰ Prawdopodobnie: Józef Michałowski (1913–2002) – por. rez. 1939–1940 adiutant gen. Władysława Sikorskiego. 1944 oficer łącznikowy w sztabie 2. BSK. Po II WŚ na emigracji w Wielkiej Brytanii – IPMS, KOL. 1, t. 32; *ibidem*, A.XII.85, t. 80.

⁴¹ Antoni Kiewnarski (1899–1944) – mjr obs. 1933 uzyskał stopień kpt., zaś 1940 mjr. Od 1940 adiutant NW. Podczas akcji bojowej 1942 zestrzelony przez niemieckiego myśliwca koło Eindhoven w Holandii i osadzony w Stalagu Luft III Sagan (w Żaganii). Uczestniczył w słynnej ucieczce 50 alianckich lotników z tego obozu. Został schwyty w czasie ucieczki i rozstrzelany przez gestapo 25 III 1944 – O. Cumft, H. K. Kujawa, *Księga lotników polskich poległych, zmarłych i zaginionych 1939–1946*, Warszawa 1989, s. 320–321.

1940 r.), por. Janusza Marię Tyszkiewicz-Łąckiego⁴² (od 1 lipca 1940 r. do 30 marca 1942 r.), ppor. rez. Alfreda Chłapowskiego⁴³ (od 1 lipca 1940 r.), rtm. Stefana Adama Zamoyskiego⁴⁴ (w 1941 r.⁴⁵), kpt. obs. Mariana Piotrowskiego⁴⁶ (od 8 sierpnia 1941 r. do 20 lutego 1942 r.), por. mar. Józefa Stanisława Edwarda Ponikiewskiego⁴⁷ (od 26 czerwca 1941 r., zginął razem z gen. Sikorskim w katastrofie gibraltarskiej), por. Zygmunta Jana Fudakowskiego⁴⁸ (od 20 stycznia do 1 czerwca 1942 r.), por. pil. Czesława Mariana Głowczyńskiego⁴⁹ (od 2 marca 1942 r. do 4 lipca 1943 r.), rtm. Michała Miszke⁵⁰ (od 23 lipca 1942 r. do 4 lipca 1943 r.) oraz być może kpt. Michała Brzezińskiego⁵¹ (w 1939 r.). Nie znaczy to jednak, że wszyscy autorzy wpisów w dzienniku czynności znajdują się na powyższej liście. W notatkach Reginy Oppmanowej, dołączonych do brulionów o sygnaturach DCNW 49, 50 i 51,

⁴² Janusz Maria Tyszkiewicz-Łącki (1900–1987) – kpt. 1940 tłumacz w sztabie 2. DP. 1940–1942 adiutant NW, autor wpisów w DCNW. Po wojnie na emigracji w USA – J. Tyszkiewicz-Łącki, *Byłem adiutantem gen. Sikorskiego*, ZH 1989, z. 89, s. 68–90.

⁴³ Alfred Ignacy Chłapowski (1917–1988) – dziennikarz, ppor. rez. Od 1940 adiutant gen. Władysława Sikorskiego. Żołnierz PSZ na zachodzie. Po II WŚ powrócił do kraju, gdzie pracował jako tłumacz i dziennikarz – M. Wołos, *Alfred Chłapowski (1874–1940). Biografia ambasadora Polski we Francji*, Toruń 2001, s. 47.

⁴⁴ Stefan Adam Zamoyski (1904–1976) – pułkownik, prawnik. 1940 w SBSP (dowódca kompanii). 1941 adiutant i tłumacz NW. 1942–1944 w *attachacie* wojskowym w Waszyngtonie (mjr z 1943) jednocześnie łącznik NW z szefem wojskowej misji brytyjskiej oraz kierownik Ekspozytury Oddziału II Sztabu NW. 1944 oficer łącznikowy przy 1. DPanc. Po wojnie w Polskiej Misji Wojskowej przy Sztabie Brytyjskiej Armii Renu (ppłk z 1946). Pozostał na emigracji w Londynie. Członek zarządów Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu, IPMS i POSK w Londynie. Od 1966 przewodniczący polskiej Rady Bibliotecznej w Wielkiej Brytanii – M. Danilewicz-Zielińska, „*Pułkownik Zamoyski*”, „*Kultura*” (Paryż) 1977, nr 1–2, s. 166–171 (także nota J. Giedroycia: *ibidem*, s. 171–172); E. Maresch, *Zamoyski Stefan Adam*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, pod red. K. Dopierały, t. V, Toruń 2005, s. 392–393; *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza podczas II wojny światowej*, t. II, oprac. J. S. Ciechanowski, Warszawa 2005, s. 355, przypis 158; *Dokumenty rządu RP na obczyźnie*, s. 106, przypis 184.

⁴⁵ Według Wojciecha Rojka oraz Jana Stanisława Ciechanowskiego Stefan Adam Zamoyski pełnił funkcję adiutanta NW w latach 1940–1942 – *Polsko-brytyjska współpraca wywiadowcza*, s. 355, przypis 158; *Dokumenty rządu RP na obczyźnie*, s. 106, przypis 184.

⁴⁶ Prawdopodobnie: Jan Marian Piotrowski (1905–1979) – mjr obs. Podczas II WŚ w 300. Dywizjonie Bombowym. Po wojnie na emigracji w Kanadzie.

⁴⁷ Józef Stanisław Edward Ponikiewski (1916–1943) – kpt. mar. 1939–1940 służył na ORP „Grom”. 1941–1943 adiutant NW. Zginął razem z gen. Władysławem Sikorskim podczas katastrofy w Gibraltarze – *Kadry Morskie Rzeczypospolitej*, pod red. J. K. Sawickiego, t. II, cz. 1, Gdynia 1996, s. 415.

⁴⁸ Zygmunt Jan Fudakowski (1915–2000) – rtm. 1937–1939 w konsulacie polskim w Kapsztadzie. Po wybuchu wojny 1939 zgłosił się do WP. Walczył jako żołnierz 10. Brygady Kawalerii Panc. gen. Stanisława Maczka podczas kampanii francuskiej 1940. Przez Hiszpanię i Portugalię dotarł do Wielkiej Brytanii. 1942 adiutant NW. Następnie w 1. DPanc., z którą przeszedł cały szlak bojowy od Normandii do Niemiec. Od 1946 na emigracji w RPA – Z. Fudakowski, „*Co oko widziało a ucho słyszało w gabinecie i adiutanturze Gen. W. Sikorskiego 1941–1943*”, Londyn 2003.

⁴⁹ Czesław Marian Głowczyński (1913–2000) – mjr pil. Podczas kampanii polskiej 1939 w 162. Eskadrze Myśliwskiej. We wrześniu 1939 internowany w Rumunii, skąd zbiegł do Francji. Tam służył w polskim Dywizjonie I/145. Od czerwca 1940 w Wielkiej Brytanii, gdzie służył w 302 Dywizjonie Myśliwskim. Od 1942 adiutant NW (do 1943 gen. Władysława Sikorskiego, do 1944 gen. Kazimierza Sosnkowskiego). Po zakończeniu II WŚ na emigracji w Wielkiej Brytanii, w ostatnich latach życia powrócił do Polski.

⁵⁰ Michał Miszke (1903–1977) – mjr kawalerii. W WP od 1922. 1925–1930 w 9. pułku Ułanów Małopolskich. 1930–1935 w KOP (rtm. z 1935). We wrześniu 1939 w Ośrodku Zapasowym Podolskiej Brygady Kawalerii w Stanisławowie. Przez Węgry przedostał się do Francji. 1940–1941 adiutant gen. Stanisława Maczka. 1942–1943 adiutant NW gen. Władysława Sikorskiego (mjr z 1943). 1943–1944 adiutant NW gen. Kazimierza Sosnkowskiego. Po II WŚ na emigracji w Wielkiej Brytanii, 1955–1969 w USA.

⁵¹ Nie udało się znaleźć informacji na temat tej osoby.

widnieją zidentyfikowane nazwiska autorów wpisów: Janusza Tyszkiewicza, Ottona Laskowskiego⁵², Alfreda Chłapowskiego i Zygmunta Borkowskiego.

Wspomniane rękopisy stanowią podstawowy tekst źródłowy diariusza czynności generała Sikorskiego. W niniejszej edycji za tekst źródłowy uznano ponadto opracowanie tegoż materiału autorstwa Reginy Franciszki Oppmanowej (1905–1980) – historyka i archivistki, absolwentki Uniwersytetu Warszawskiego. Po ukończeniu studiów podjęła ona pracę w Polskim Archiwum Wojskowym przy Centralnej Bibliotece Wojskowej, następnie w Archiwum Wojskowym, wreszcie w Wojskowym Biurze Historycznym. We wrześniu 1939 r. razem z ekipą historyków wojskowych ewakuowała się do Rumunii, skąd na początku 1940 r. przedostała się do Francji. Początkowo włączyła się tam w prace Polskiego Czerwonego Krzyża, następnie została zatrudniona w Kwaterze Głównej Naczelnego Wodza. Po ewakuacji do Wielkiej Brytanii była pracownikiem Sztabu Naczelnego Wodza, potem urzędnikiem cywilnym w Oddziale Administracyjnym Ministerstwa Obrony Narodowej. Kolejną sprawowaną przez nią funkcją było kierownictwo Referatu Specjalnego, objęte z zadaniem przygotowania dziennika czynności generała Sikorskiego. W opinii Andrzeja Suchcitz dziennik czynności Sikorskiego to dla Oppmanowej dzieło, „które miało stać się pracą jej życia. W 47 miesięcznych tekach stworzyła kościec źródłowy dla wszystkich biografów gen. Sikorskiego oraz wszystkich zainteresowanych wojennymi dziejami Polski. Dla wielu historyków Dziennik Czynności NW stał się i pozostaje punktem wyjściowym w przystąpieniu do kwerendy archiwalnej”⁵³. Od 1948 r. Regina Oppmanowa wraz z mężem Edmundem, pierwszym kierownikiem Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, organizowała tę placówkę. Po śmierci męża w 1951 r. objęła kierownictwo Archiwum Instytutu, sprawując tę funkcję do roku 1980⁵⁴.

Dzieło Oppmanowej ma formę maszynopisu, przechowywanego przy Prince's Gate w Londynie w kolekcji Władysława Sikorskiego (KOL. 1) pod sygnaturami: DCNW, t. 2–48. Należy podkreślić, że było ono pierwszą próbą udostępnienia historykom dziennika czynności gen. Sikorskiego, zaś autorzy niniejszego opracowania uważają się za kontynuatorów i realizatorów (choć w nieco zmienionej formie) jej przedsięwzięcia. Praca wykonana przez Oppmanową doprowadziła do powstania

⁵² Otton Laskowski (1892–1953) – major, historyk wojskowości. Podczas I WŚ w armii rosyjskiej, następnie w I Korpusie Polskim. Uczestnik wojny polsko-bolszewickiej. Od 1920 w Wojskowym Instytucie Naukowo-Wydawniczym, od 1927 w WBH, gdzie od 1929 był redaktorem naczelnym „Przeglądu Historyczno-Wojskowego”. 1930–1939 redaktor naczelny „Encyklopedii Wojskowej”. Członek ZG PTH. We wrześniu 1939 początkowo komendant Kwatery Głównej 8. DP, od 9 IX szef WBH z zadaniem ewakuacji zbiorów Biura. Przedostał się do Rumunii, gdzie został szefem sztabu Dowództwa Obozów WP. Następnie, we Francji, szef WBH. Po ewakuacji do Wielkiej Brytanii: 1940–1941 szef propagandy i oświaty I Korpusu Polskiego, 1941–1942 zastępca szefa gabinetu ministra spraw wojskowych. Od 1942 kierownik Referatu propagandy i Oświaty w Polskim Biurze Wojskowym w Londynie. Po II WŚ na emigracji w Wielkiej Brytanii. 1948–1952 redaktor „Tek Historycznych” – S. Herbst, *Laskowski Otton* [w:] *PSB*, t. XVI, z. 71, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1971, s. 532–533; M. B. Topolska, *Laskowski Korab Otton*, w: *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, pod red. K. Dopierały, t. III, Toruń 2004, s. 119–120.

⁵³ A. Suchcitz, *Regina Oppmanowa – pierwsza dama polskiej archiwistyki na obczyźnie*, „Tydzień Polski” z 23 X 2004, s. 10.

⁵⁴ *Ibidem*; idem, *Oppmanowa Regina* [w:] *Encyklopedia polskiej emigracji i Polonii*, t. III, s. 475–476.

– na bazie zapisków adiutantów Sikorskiego – nowego, uzupełnionego i poszerzonego tekstu diariusza, którego nie można było pominąć, dążąc do zebrania w jednej publikacji wszystkich wersji *Dziennika czynności*. Niektóre okresy działalności Sikorskiego (w tym newralgiczne ostatnie tygodnie jego życia) znalazły odzwierciedlenie w postaci diariusza czynności jedynie w opracowaniu Oppmanowej.

Wreszcie nie bez znaczenia pozostaje fakt, iż historia tego źródła nierozzerwalnie łączy się z dziejami Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie. Już kilka miesięcy po śmierci generała, na początku 1944 r., z inicjatywą starannego opracowania diariusza czynności tragicznie zmarłego naczelnego wodza wystąpił ppłk Zygmunt Borkowski szef Służby Archiwalno-Muzealnej, wcześniej szef gabinetu Naczelnego Wodza. Do realizacji tego ambitnego zadania powołano wspomniany wcześniej Referat Specjalny Archiwum i Muzeum Sił Zbrojnych, którego kierownikiem została właśnie Oppmanowa. Jest ona autorką i realizatorką interesującej koncepcji opracowania dziennika czynności gen. Sikorskiego z lat 1939–1943, na której, z pewnymi modyfikacjami, opiera się również prezentowane wydanie. Wśród zasadniczych celów takiego opracowania znalazły się:

1. Wszechstronne udokumentowanie aktywności gen. Sikorskiego w latach 1939–1943 w ten sposób, by otrzymać podstawowe źródło do historii Polski w tym okresie, będące również punktem wyjścia do dalszych studiów nad wkładem Polski w przebieg II wojny światowej.

2. Ustalenie prawdy historycznej poprzez skorygowanie błędów i nieścisłości w zapisach wykonanych przez adiutantów naczelnego wodza. Trzeba przy tym zauważyć, że nie zawsze zapiski w dzienniku czynności prowadzone były na bieżąco. Czasem wydarzenia odtwarzano po dłuższym czasie na podstawie pamięci uczestników wydarzeń bądź spisanych relacji.

3. Wypełnienie luk w dotychczasowych zapisach w wyniku analizy zgromadzonego dodatkowego materiału.

4. Rozbudowanie załączników do kalendarium tak, by dawały one możliwie najpełniejszy obraz aktywności gen. Władysława Sikorskiego na stanowisku naczelnego wodza i premiera rządu polskiego w szerokim kontekście spraw wewnętrznych i międzynarodowych. Rozbudowane załączniki miały na celu dokumentowanie, wyjaśnianie, uzupełnianie, ilustrowanie oraz ukazywanie kontekstu i czynników wpływających na decyzje i działania gen. Sikorskiego⁵⁵.

Przygotowana przez Oppmanową koncepcja DCNW przybrała ostatecznie postać rozbudowanej, wieloczęściowej struktury. Każdy oddzielnie miesiąc⁵⁶ wojennej działalności gen. Sikorskiego został opracowany w pięciu tekach. Pierwsza, mająca „czystą” sygnaturę liczbową (bez dodatku litery, np. dla października 1939 r. sygnatura DCNW, t. 3), zawiera kalendarium podzielone na dwie części: zapis czynności gen. Sikorskiego oraz przegląd najważniejszych wydarzeń militarnych

⁵⁵ IPMS, KOL. 1/DCNW, t. 1, Wprowadzenie do dziennika czynności naczelnego wodza, k. 1–2.

⁵⁶ Wyjątkiem od tej reguły są miesiące sierpień (w zasadzie jedynie dni 30 i 31 sierpnia) i wrzesień 1939 r., połączone pod wspólną sygnaturą DCNW 2.

i politycznych danego dnia. Teka druga, o sygnaturze: liczba miesiąca plus litera „a” (np. dla października 1939 r. sygnatura DCNW, t. 3a), zawiera materiał aktywny w postaci uwierzytelnionych odpisów dokumentów związanych z działaniami Sikorskiego. W tece trzeciej (sygnatura: liczba miesiąca plus litera „b”) zebrano materiały o charakterze wspomnień i relacji. Teka czwarta (sygnatura: liczba miesiąca plus litera „c”) zawiera wycinki prasowe. Wreszcie w tece piątej (sygnatura: liczba miesiąca plus litera „d”) znalazły się fotografie. Materiał zebrany i opracowany przez Reginę Oppmanową nie został nigdy wydany drukiem w całości. Publikacji doczekały się niektóre dokumenty i fotografie, wchodząc w skład rozmaitych wydawnictw źródłowych i albumów.

Koncepcja obecnego wydawnictwa jest nieco odmienna. Respektując przyjęte przez Reginę Oppmanową założenia, jednocześnie uwzględniono odmienną dziś sytuację historyków krajowych z dostępem do źródeł przechowywanych w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w stosunku do tej, z którą mieli oni do czynienia w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX w. Zatem w pierwszej kolejności, w czterech tomach, zostanie opublikowane kalendarium czynności gen. Sikorskiego za okres od 30 sierpnia 1939 r. do 5 lipca 1943 r. Będzie to więc edycja źródłowa jedenastu rękopiśmiennych diariuszy prowadzonych przez adiutantów naczelnego wodza (DCNW 49–59) oraz opracowania Reginy Oppmanowej o sygnaturze wyłącznie liczbowej (DCNW 2–48). Następnie, również w czterech tomach, wydane zostaną załączniki do kalendarium, zwłaszcza dokumenty, korespondencja, sprawozdania i niepublikowane wspomnienia. Podstawę źródłową załączników stanowić będzie materiał opracowany przez Reginę Oppmanową, zawarty w tekach o sygnaturach z literami „a” i „b”. Tylko wyjątkowo, w przypadku newralgicznych, a niedostępnych powszechnie tekstów, do edycji włączone zostaną materiały prasowe, przechowywane w tekach z sygnaturami z literą „c”. Ponadto dla potrzeb publikacji załączników do DCNW przeprowadzona zostanie szeroka kwerenda archiwalna w instytucjach polskich i zagranicznych, mająca na celu możliwie kompletne uzupełnienie materiałów zebranych przez Reginę Oppmanową. Wreszcie całość serii wydawniczej zamknie album z fotografiami, dla którego podstawą źródłową staną się fotografie przechowywane w tekach o sygnaturach z literą „d”. Także w tym wypadku zostanie podjęta kwerenda mająca na celu uzupełnienie zasobu ikonograficznego ilustrującego wydawnictwa zapisane w dzienniku czynności.

Podstawę źródłową dla pierwszego tomu *Dziennika czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego* stanowią diariusze o sygnaturach DCNW 49–51. DCNW 49 to brulion w twardej, czarnej okładce, z pieczętką firmy H. J. Ryman, LTD, Printers & Stationers London, o wymiarach 21,1 cm na 14,2 cm (okładka) i 20,5 cm na 12,4 cm (karty), częściowo tylko zapisany. Na większości kart znajduje się jedynie liczba porządkowa dnia, bez miesiąca i roku. DCNW 50 to luksusowy, limitowany terminarz francuski typu *Agenda de Bureau de Luxe* na rok 1940, firmy Mignon, w twardej oprawie brązowej. Egzemplarz terminarza, w którym dokonywano wpisów, ma nr 12. Wymiary okładki: 18 cm na 13,4 cm, karty: 17,4 cm na 13 cm. Wszystkie strony kalendarium są zapisane. DCNW 51 to terminarz typu

H. J. Ryman's Diary 1940, w twardej oprawie brązowej. Ponadto, zgodnie z przedstawionymi wyżej założeniami, jako źródło potraktowano maszynopis kalendarium czynności gen. Sikorskiego, opracowanego przez Reginę Oppmanową, a dotyczącego okresu od 30 sierpnia 1939 r. do 31 lipca 1940 r., które przechowywane jest w 11 tekach oznaczonych sygnaturami DCNW, t. 2–12.

Prezentowany tekst diariusza czynności gen. Władysława Sikorskiego stanowi odzwierciedlenie najważniejszych działań Sikorskiego jako najpierw wyższego oficera bez przydziału wojskowego podczas toczących się działań wojennych, następnie szefa rządu sformowanego w ekstremalnie niesprzyjających okolicznościach na uchodźstwie, wreszcie głównodowodzącego siłami zbrojnymi państwa polskiego – aktywnego uczestnika wojny światowej.

Czytelnik zapisów *Dziennika czynności* będzie miał więc możliwość prześledzić starania gen. Sikorskiego o uzyskanie przydziału wojskowego we wrześniu 1939 roku, wnikać w sposób jego percepcji zachodzących wydarzeń, zrozumieć podejmowane decyzje, z kluczową dla dalszych losów przyszłego NW – o przekroczeniu granicy polsko-rumuńskiej i wyjeździe do Francji, by tam zająć się odtwarzaniem polskich sił zbrojnych. Te decyzje, związane z żołnierską profesją Sikorskiego, mają również swoje konotacje polityczne. Pojawiające się na kartach *Dziennika czynności* notatki o wrześniowych spotkaniach z politykami dają możliwość przeanalizowania nie tylko genezy i ewolucji koncepcji odegrania przez Sikorskiego roli również politycznej, lecz także sposobu jej realizacji.

W okresie „francuskim”, którego dotyczy niniejszy tom *Dziennika czynności*, swój główny wysiłek poświęcił Sikorski odbudowie Wojska Polskiego we Francji i Wielkiej Brytanii. 28 września 1939 r. objął zwierzchnictwo nad polskimi siłami zbrojnymi we Francji, zaś niecałe półtora miesiąca później, 7 listopada, został naczelnym wodzem. W trudnych warunkach pracy na obczyźnie nie tylko odbudował naczelne władze wojskowe, ale podjął intensywne działania mające na celu pozyskanie rekruta do polskiego wojska. Realizacja tego zasadniczego celu odbywała się kilkoma ścieżkami. Do Francji napływali polscy żołnierze, którzy opuszczali miejsca internowania na Węgrzech i w Rumunii. Planowano pozyskać rekruta wśród Polonii z USA i Kanady. Wreszcie naturalnym w zaistniałych warunkach zapleczem rekrutacyjnym była liczna Polonia francuska. Sikorski liczył na pozyskanie ogółem ok. 165–185 tysięcy żołnierzy, z których planował sformować cztery dywizje piechoty i jedną wielką jednostkę pancerną we Francji, jedną dywizję piechoty w Kanadzie oraz 15–20 eskadr lotniczych stacjonujących we Francji i Wielkiej Brytanii. Ostatecznie w okresie, który obejmuje ten tom, utworzono Samodzielną Brygadę Strzelców Podhalańskich (wzięła udział w działaniach wojennych w Norwegii i Francji), 1. Dywizję Grenadierów, 2. Dywizję Strzelców Pieszych, 3. Dywizję Piechoty oraz 10. Brygadę Kawalerii Pancernej. Wszystkie te jednostki wzięły udział w walkach w obronie Francji w maju i czerwcu 1940 roku. Udało się rozpocząć odbudowę polskiego lotnictwa wojskowego i marynarki wojennej. Słabe efekty przyniósł natomiast wyjazd specjalnej, kierowanej przez gen. Józefa Hallera, rekrutacyjnej „misji dobrej woli” do USA i Kanady.

Dziennik czynności Naczelnego Wodza to również zapis wydarzeń politycznych. Od 30 września 1939 r. Sikorski był premierem polskiego rządu. Na kartach dziennika odnotowano jego spotkania polityczne rzutu na obsadę personalną newralgicznych placówek państwowych, proces formowania koncepcji „rządu jedności narodowej” i kształtowanie zasadniczych kierunków podejmowanych działań. To również źródło dające wgląd w ewolucję idei Rady Narodowej RP i jej składu personalnego, relacje Sikorskiego z poszczególnymi politykami (choćby takimi jak prezydent Władysław Raczkiewicz, gen. Kazimierz Sosnkowski, prof. Stanisław Kot, prof. Stanisław Stroński i wielu innych), proces powstawania najważniejszych enuncjacji programowych premiera i jego gabinetu.

Na kartach I tomu *Dziennika* Czytelnik znajdzie również zapis przebiegu pierwszego poważnego polskiego kryzysu politycznego od momentu zmiany w obsadzie władz RP. Związany on był z klęską Francji w czerwcu 1940 r. i koniecznością odbudowy polskiego życia państwowego, struktur politycznych i wojskowych w Wielkiej Brytanii. Pod adresem gen. Sikorskiego sformułowano zarzuty dotyczące błędów popełnionych przy ewakuacji żołnierzy polskich, nadużycia władzy (zwłaszcza w kontekście składanych przez premiera deklaracji w zakresie stosunków polsko-sowieckich), zaprzepaszczenia złota Banku Polskiego. Kulminacją kryzysu było zdymisjonowanie Sikorskiego ze stanowiska premiera przez prezydenta Raczkiewicza w dniu 18 lipca 1940 r. Już jednak następnego dnia, po bezskutecznej próbie sformowania koalicyjnego gabinetu przez Augusta Zaleskiego, prezydent Raczkiewicz ponownie powołał Sikorskiego na urząd prezesa rady ministrów. Kryzys ten z jednej strony wzmocnił pozycję generała – okazało się, że nie ma poważnego konkurenta, który uzyskałby poparcie stronnictw tworzących dotychczasową koalicję rządową. Jednoznaczne sygnały o poparciu Sikorskiego płynęły nieoficjalnie ze strony najwyższych czynników brytyjskich. Z drugiej jednak strony pojawiły się silne, a tłumione dotąd głosy krytyczne wobec naczelnego wodza i szefa rządu. Wyrażały one nastroje części uchodźczego społeczeństwa, rosnące wraz z upływem czasu.

* * *

Sfinalizowanie niniejszego przedsięwzięcia umożliwiła życzliwość i pomoc wielu osób. Za zgodę na opracowanie i publikację *Dziennika czynności Naczelnego Wodza* oraz stworzenie do tego optymalnych warunków, jak również za cenną merytoryczną pomoc, dziękuję kierownictwu Instytutu Polskiego i Muzeum im. generała Sikorskiego w Londynie – właścicielowi źródła, a szczególnie jego prezesowi inż. Krzysztofowi Barbarskiemu oraz kierownikowi archiwum Instytutu dr. Andrzejowi Suchcitzowi.

Realizacja projektu nie byłaby możliwa bez wsparcia finansowego ze strony Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w postaci grantu w ramach pierwszej edycji Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Dziękuję wszystkim, którzy docenili wartość projektu i przyczynili się do decyzji o jego finansowaniu. Swoją wdzięczność za administracyjną obsługę projektu wyrażam też pracownikom Sekcji Obsługi Badań i Krajowych Projektów Naukowych oraz Wydziału Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II.

Dziękuję władzom lubelskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, zwłaszcza dyrektorowi Jackowi Welterowi oraz naczelnikowi archiwum Marcinowi Krzysztofikowi, za włączenie publikacji *Dziennika czynności* do planu wydawniczego IPN oraz sfinansowanie jego wydania. W moim przekonaniu ukazanie się diariusza działań naczelnego wodza i premiera okresu wojny pod auspicjami Instytutu Pamięci Narodowej ma głęboką wymowę symboliczną.

Wyrazy wdzięczności kieruję pod adresem historyków, wybitnych znawców dziejów XX w., którzy służyli merytoryczną pomocą podczas opracowywania publikacji. Nieocenioną pomoc uzyskałem przede wszystkim od recenzentów pracy: Jacka Piotrowskiego, Daniela Koresia i Jerzego Kirszaka. Ich wnikliwa lektura masywnego niniejszego dzieła pozwoliła na wyeliminowanie szeregu niedociągnięć. Za cenne uwagi wdzięczny jestem ponadto Dariuszowi Fabiszowi, Waldemarowi Grabowskiemu, Januszowi Mierzwie, Dariuszowi Stoli i Jackowi Tebince. Dziękuję też nestorowi Polonii rzymskiej Stanisławowi Augustowi Morawskiemu z Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny Umiastowskiej oraz ks. Hieronimowi Fokcińskiemu z Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie za udostępnienie do celów badawczych księgozbiorów i archiwów kierowanych przez nich instytucji.

Na podkreślenie zasługuje życzliwość pracowników bibliotek uniwersyteckich KUL i UMCS, którzy, zwykle bez nadmiernych protestów, sprawnie realizowali zdecydowanie ponadwymiarowe zamówienia związane z opracowywaniem niniejszych materiałów. W tym miejscu serdecznie dziękuję im za taką postawę.

Szczególnie pragnę podziękować członkiniom kierowanego przeze mnie zespołu – Jadwidze Kowalskiej i Ewie Rzeczkowskiej. Bez ich osobistego, a jednocześnie zespołowego wysiłku, troski i zaangażowania publikacja nie ujrzałaby światła dziennego. Za wkład wniesiony na każdym etapie realizacji tego przedsięwzięcia – dziękuję.

Moim Najbliższym – żonie Agnieszce oraz dzieciom Wiktorii, Kamili, Mikołajowi i Franciszkowi – dziękuję za nieustanną inspirację, siłę i motywację do pracy, towarzyszenie w poszukiwaniu śladów Naczelnego Wodza („tato, ja też piszę dziennik czynności”) i za To, co najważniejsze.

Jarosław Rabiński